

УДК 94(477)] «1919/1920»

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2024-1/13>

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ТА ПОРЯДКУ УПРАВЛІННЯ ПОДІЛЬСЬКИМ КРАЄМ ПІД ЧАС ПЕРЕБУВАННЯ ПОЛЬСЬКИХ ВІЙСЬК НАПЕРЕДОДНІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ 1920 РОКУ

Карнатовський Андрій Леонідович,

магістр, аспірант

Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича

ORCID ID: 0000-0003-3523-5670

У статті проведено розгляд так званої «окупації» Поділля в 1919–1920 рр. польськими військами з метою визначення її впливу на історичний розвиток краю та знаходження відповіді на питання: чи була вона корисною для краю та його населення чи навпаки принесла горе та страждання. Під час тимчасового перебування польських військ на теренах Поділля наприкінці 1919 – на початку 1920 рр., польська адміністрація у здійсненні своєї політики на Поділлі спиралася на місцевих поляків, які плекали сподівання на відновлення історичної Речі Посполитої у її колишніх кордонах. Очевидно, що це спричинило у регіоні загострення українсько-польських міжетнічних стосунків. Така політика польського війська й місцевої польської еліти викликала перманентні протести Головноуповноваженого Української Народної Республіки І. Огієнка, інших українських діячів. Проведено аналіз змін в структурі системи управління Поділля внаслідок входження на його терени польських військ та їх вплив на стан мешканців краю, їх майнове становище. Зроблено спробу класифікації знаходження польських військ за загально визначеними критеріями окупації з метою відповідності цим критеріям. В цьому розгляді використано архівні законодавчі документи польської влади Поділля того часу, які відображають настанови та законодавство Другої Речі Посполитої та також використано архівні документи українського місцевого самоврядування та проведено порівняльний аналіз систем управління Подільським краєм до і під час перебування підрозділів Війська Польського на території краю. Під час цього використовувалися історичні праці українських істориків як радянського періоду та періоду незалежності. Основна проблема полягає в тому, чи було це перебування «окупацією» краю з наукової точки зору та які його наслідки для краю і країни в цілому та чи дало воно поштовх і можливості для розвитку України як держави.

Ключові слова: Поділля, поляки, окупація, законодавство, система управління, влада, магістрат, війська, комендатура, Головний Комісар, Землі Поділля і Волині.

Karnatovsky Andriy. Analysis of the structure and management of Podolsky region during the stay of Polish troops on the eve of the Polish – Ukrainian-Russian war of 1920

The article examines the so-called "occupation" of Podillia in 1919–1920 by Polish troops with the aim of determining its impact on the historical development of the region and finding an answer to the question: was it useful for the region and its population or, on the contrary, brought grief and suffering. During the temporary stay of Polish troops on the territory of Podillia in late 1919 – early 1920, the Polish administration in the implementation of its policy in Podillia relied on local Poles, who cherished hopes for the restoration of the historical Polish-Lithuanian Commonwealth in its former borders. It is obvious that this caused aggravation of Ukrainian-Polish inter-ethnic relations in the region. This policy of the Polish army and the local Polish elite caused permanent protests by the High Commissioner of the Ukrainian People's Republic I. Ohienko and other Ukrainian figures. An analysis of the changes in the structure of the management system of Podillia as a result of the entry of Polish troops into its territory and their impact on the condition of the inhabitants of the region and their property situation was carried out. An attempt was made to classify the location of Polish troops according to generally defined occupation criteria in order to meet these criteria. In this review, archival legislative documents of the Polish authorities of Podilja at that time were used, which reflect the instructions and legislation of the Second Polish-Lithuanian Commonwealth, and archival documents of Ukrainian local self-government

were also used, and a comparative analysis of the administration systems of the Podilja Krai was carried out before and during the stay of units of the Polish Army in the territory of the region. During this, the historical works of Ukrainian historians were used, both of the Soviet period and the period of independence. The main problem is whether this stay was the "occupation" of the region from a scientific point of view, and what were its consequences for the region and the country as a whole, and whether it gave impetus and opportunities for development of Ukraine as a state.

Key words: Podillya, Poles, occupation, legislation, system of government, power, magistrate, troops, commandant's office, Chief Commissar, Lands of Podillia and Volhynia.

Постановка наукової проблеми та її значення. В історії регіонів України часто існують проміжки часу, які є суперечливими для більшості науковців. Таким є і відрізок часу з моменту входження польських військ на територію Поділля і Волині, тобто сучасної Хмельницької та Винницької областей до початку російсько-польсько-української війни 1920 року. Основна проблема полягає в тому, чи було це перебування «окупацією» краю з наукової точки зору та які його наслідки для краю і країни в цілому та чи дало воно поштовх і можливості для розвитку України як держави. Ця стаття має намір внести ясність в оцінку тих подій, які відбувалися на подільських теренах в той буремний час.

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на те, що з початку 90-х років ХХ сторіччя в Україні написано десятки докторських та кандидатських дисертацій, опубліковано значну кількість монографій, статей, збірників документів, проведено десятки наукових конференцій, присвячених добі української революції, питання структури системи управління Подільським краєм в 1920 році досліджувалося у вітчизняній історіографії переважно дотично. Досить ґрунтовних досліджень цієї проблеми не існує. Українські науковці зосередили основну увагу на політичних аспектах Варшавської угоди та наступної військової кампанії, або висвітлювали діяльність Симона Петлюри та високопоставлених українських політиків і офіцерів. Пояснення цієї ситуації досить банальне. На етапі відродження незалежності українські вчені (Р. Лаврецький, С. Литвин, І. Срібняк, О. Коханівський, О. Завальнюк, О. Комарницький, Л. Зашкільник, В. Верига, В. Савченко, Б. Гудь та інші) зосередилися на аналізі того історичного матеріалу, який залишили нам попередники. В роботах радянського періоду ця тема не була розкрита взагалі ні у радян-

ських істориків (Н. Какурин), ні в діаспорі (П. Христюк). Мемуарна література учасників подій того часу (М. Омелянович-Павленко, В. Прохода, Г. Порохівський, П. Сулятицький, М. Безручко, О. Удовиченко та інші) не торкається цієї території. Щодо історичних праць польських науковців, то в жодного з них ні в радянський період (Тадеуш Кутшеба, Пьотр Вандич, Алексій Деруга, Артур Леїнванд, Корнель Кшечунович, Юзеф Левандовський, Генрик Яблонський, Адольф Юзвенко, Сергіуш Мікулич, Вероніка Густинська, Тадеуш Домбковський та інші) ні в пострадянський період (Богдан Скарадзінський, Антоній Чубінський, Тадеуш Кшонстека, немає жодної згадки про структуру керування Поділля в той час і це є основною проблемою

Мета нашої роботи визначення впливу перебування польських військ на Поділлі на основі аналізу структури керування ним, побудованої поляками.

Виклад основного матеріалу. Характер окупаційної влади історики визначають наступними критеріями: а) встановлення контролю над територією шляхом військової інтервенції; б) проведення політики (в сферах політичного, економічного, культурного життя) на захоплених землях в інтересах окупаційної влади; в) придушення національних виступів місцевого населення на окупованій території силовими методами (створення оперативних спецпідрозділів, використання регулярної армії, мережі спецзакладів пенітенціарної системи); г) цілеспрямована політика національної асиміляції; д) обмеження доступу мешканців окупованої території до вищих державних посад; е) депортації місцевого населення окупованих територій; ж) притягнення місцевого населення до служби у збройних силах держави-окупанта.

Через погіршення ситуації на денікінському фронті та зауження підконтр-

ольної української влади території УНР в середині листопада 1919 року Подільська округа потрапила під польській військовий контроль. Події, що розгорнулись на теренах України наприкінці 1919 р., принесли докорінні зміни в українському національно-визвольному русі. Не витримавши прямого збройного зіткнення з російськими більшовиками і білогвардійцями, ізольована в дипломатичній блокаді переможною Антантою, Українська Народна Республіка зазнала відчутної поразки – як військової, так і політичної. Її уряд втратив тоді всі контрольовані ним терени Правобережної України: більшість з них захопили денікінці, район Житомира і Бердичева утримували «червоні», а південно-західну частину Поділля разом з Кам'янцем-Подільським, тимчасовою столицю УНР, за згодою українського уряду зайняли польські війська. Якщо білогвардійці прийшли під гаслами відновлення «єдиної і неподільної Росії», то поляків формально «запросили» самі ж українці. Це дало змогу в умовах польської військової окупації зберегти тут органи цивільної адміністрації та державне майно УНР, а також забезпечити захист прав українського населення.

У другій половині дня 16 листопада 1919 р. до Кам'янця-Подільського на чотирьох автомобілях в'їхав польський розвідувальний патруль, який взяв під охорону всі найважливіші об'єкти (основні сили поляків підійшли наступного дня)¹. Незадовго до цього місто залишили українські військові частини та урядові установи з мінімальною кількістю працівників. Основна ж маса чиновників, загальною чисельністю близько 5 тис. чол.², залишилася в Кам'янці-Подільському, оскільки перед евакуацією уряду їх усіх було звільнено зі служби в безтермінову відпустку з виплатою повного грошового утримання до кінця року³. Інтереси української сторони в зайнятому польськими військами Кам'янці-Подільському представляв міністр сповідань й ректор місцевого університету професор І. Огієнко, якого спеціально із цією метою 15 листопада 1919 р. було призначено Головноуповноваженим уряду УНР. Свої управлінські функції професор І. Огієнко здійснював за допомогою очолюваного ним спеціаль-

ного комітету, до складу якого входило по одному представнику (референту) від кожного міністерства та центральної владної установи. Цей комітет мав здебільшого дорадчі повноваження, оскільки всі його постанови набували законної сили й втілювалися в життя лише після згоди Головноуповноваженого. Однак у своїх рішеннях і діях професор І. Огієнко не міг бути цілком самостійним і незалежним, оскільки постійно мусив зважати на думку польської окупаційної адміністрації, котра завдяки військовій силі була реальним господарем у районі Кам'янця-Подільського.

6 грудня у Новій Чорторії відбулася друга й остання нарада, на якій за відсутності С. Петлюри головував прем'єр-міністр І. Мазепа. Після тривалих дискусій її учасники прийняли одностайне рішення ліквідувати регулярний фронт, а всі боєздатні частини вирядити в далекий партизанський рейд⁴. Це був єдиний вихід, аби врятувати армію від неминучої загибелі в «трикутнику смерті» і зберегти її кадрове ядро до настання весни 1920 р., коли можна було б сподіватись на покращення ситуації і надходження допомоги з-за кордон, по яку, власне, й поїхав С. Петлюра до Польщі. Того ж самого дня реорганізована Дієва армія чисельністю від 5 до 10 тис. вояків виступила у свій героїчний Перший зимовий похід ворожими тилами (дослідники вказують різну чисельність Дієвої армії, яка вирушила у Перший зимовий похід)⁵, що тривав рівно п'ять місяців. Водночас із цим припинив свою роботу і український уряд – сім чиновників приєдналися до війська як політичні референти при дивізіях, а міністри та більшість урядовців просто розійшлися «поміж люди», ставши, по суті, приватними особами. Після цього польські війська взяли під контроль район Миропіль – Любар, який до того часу займала Армія УНР. Поляки інтернували тут близько 8 тис. здебільшого хворих, поранених і деморалізованих українських вояків, а також захопили рештки запасів українського інтендантства та рухомий залізничний склад, зокрема, один панцерний потяг⁶. Скориставшись розгромом денікінців, польські війська дещо розширюють зону своєї окупації на Поділлі. Наприкінці грудня 1919 р. – на початок січня 1920 р.

вони без боїв займають залишені «білими» міста Проскурів, Старокостянтинів, Дунаївці, Ярмолинці та Нова Ушиця⁷.

Одразу же було створено систему управління захопленими землями. На чолі цієї системи стояв Цивільний Уряд Земель Волині та Подільського Фронту. На чолі цього Уряду стояв Генеральний Комісар Східних Земель. В межі виключної компетенції Цивільного Уряду входили такі справи: а) всякі адміністративні та поліцейні справи, які торкалися цивільної людності; б) податкові справи, нормування промислу, торгівлі та хліборобства, а також нормування перевозу товарів та живності; в) порядкування Державними маєтками, а також маєтками, де нема їх господарів, і майном, яке залишилося од німецької та большевицької влади, окрім воєнного матеріалу та й ті справи, що торкалися шкоди в маєтках та лісах; г) справи апровізації цивільної людності; д) присуди в справах цивільної людності, окрім тих справ, що належали до військового суду; е) всякі реквізиції та повинності в натурі; є) видання перепусків приватним людям.

Існуюча Подільська Губернська Земська Управа після того, як польські війська зайшли на терени Поділля, в зв'язку з прийняттям усіляких функцій губернських, адміністративних і самоврядних органів влади Подільською Окружною Адміністрацією, була ліквідована. Було створено Подільську Округу, до складу якої входили повіти бувшої Подільської губернії, зайняті польським військом, і Старокостянтинівський повіт бувшої Волинської губернії. Приміщення Управи з усім інвентарем, а також касу, поточні документи і архів було передано уповноваженому представникові Подільської Окружної Адміністрації п. Янові Кнотхему після оформлення відповідних протоколів.

Наказом Головного Комісара Земель Волині і Подільського Фронту 24 січня 1920 року Болеслава Крачковича було призначено Начальником Подільської Округи, з місцем урядування у Кам'янці-Подільському, й він 15 лютого того ж року прийняв владу. На наступний день, 16 лютого 1920 року, їм було опубліковано «Звернення Начальника Подільської Округи до населення Поділля про дотри-

мання його наказів та засади польської політики», в ньому говорилося:

«Справуючи тут зверхню цивільну владу, в повному єднанні з військовою командою, домагаючись від людності безумовного послууху моїм приказам.

Бажаючи укріпити лад і спокій на зруйнованих безладом Подільських землях, буду боротись безоглядно зо всіма проявами безладдя і самоправства, незалежно од того, які елементи будуть ставати державно-творчим замірам Головної Команди Польських Військ.

В творчій роботі коло відбудови краю, коло відновлення хліборобства, промислу й торгівлі та й інших прояв нормального громадського життя, буду шукати допомоги в широких мас людності, яка мирно працює.

Заявляю, що зо всякою кривдою тієї людності та зо всяким насильством над нею буду боротися всіма органами моєї влади. Згідно з приказами вищої влади, що надомною, заявляю, що польські війська, так як і влада польська, не приходять на Поділля як завойователі, але як прихильні й щирі приятелі цього краю. Як представники того народу, котрий не в голосних відозвах, але на ділі доказів, що вміє вшанувати свою й чужу свободу, польські влади будуть обороняти право кожного народу до вільного життя.

До державно-творчої ідеї українського народу, культурного й політичного визволення, польська влада буде ставитись прихильно й готова стати їй до помочі.

Разом з тим, польська влада буде проводити непохитно як найширшу свободу віри й національного розвитку, запевняючи всім національним меншостям що живуть в межах краю, повне рівноправство, повну свободу вчитися на рідні мові, справляти обрядки своєї віри і т.п.

Повернувши право власності до земель та лісів, польська влада домагається до своєї людності повної пошани того права. Польська влада не дозволить нікому ламати цього права, але не дозволить також нікому знущатись над людьми за те, що вони натворили в час безладдя, ані зводити приватні порахунки.

Потреба землі для малоземельних та безземельних буде заспокоєна шляхом правильної парцеляції землі.

Здійснення всіх земірів польської влади, направлених до заведення ладу й спокою, потребує спільної праці всіх місцевих творчих сил. До тієї спільної праці я й покликаю всіх окремих людей, всі організації, які бажають ладу, яким обридло вже безладдя та які не живлять національної ворожнечі.

Я вірю, що місцева людяність привітає прихильно органи польської влади, стане їй в допомозі й не захоче противитись їй безцільно»⁸.

В містах керував магістрат (міська управа), якій складався з бурміста, його заступника й радників (або лавників). Кількість радників залежала від чисельності населення міста: в містах, які мали менше 10 тисяч населення їх було 2; в містах, які мали від 10 до 25 тисяч населення – 3; а в містах, які мали більш 25 тисячів населення – 3.

Бурмістрів і їх заступників в великих містах, а також радників в повітових містах, призначав Комісар належної округи, а лавників в інших містах – належний Повітовий Комісар. Платню для бурмістрів і їх заступників платила польська влада, як їх призначала, а платні для радників – міська управа, яка брала гроши з фондів міста.

Магістрат мав право: а) завідувати міським майном враз з його прибутками і видатками; б) провадити докладний список міського майна; в) ухвалювати міській бюджет і видатки, як бюджет не передбачає, то робити в бюджеті конешні зміни; г) ухвалювати на користь міста податки оплати; д) розділювати податки й міські обов'язки; е) завідувати рахунками і касою міста; є) оснoвувати й удержувати міські дороги, мости, вулиці, площі, городи й травники; и) оснoвувати й удержувати міські средства комунікації; і) закладати і удержувати водотяги, каналізацію і урядження, які дають місту світло електрику; й) опікуватися вбогими і оснoвувати й удержувати добродійні інституції; к) берегти суспільне здоровля, оснoвувати і удержувати лікарні і санітарні інституції; л) оснoвувати й удержувати різниці, криті ринки й базари; м) апровізувати місто; н) підпирати місцеву торгівлю, промисел, а також засновувати кредитові інституції; о) опікуватися суспільною освітою, засновувати й удержувати школи, бібліотеки, музеї, театри

і т.д.; п) виступати від імені міста і переговорювати з владою й приватними людьми; р) постановляти службові посади (штати) і їх касувати; с) ухвалювати кошти для міських службовців; т) ухвалювати правила для своєї діяльності; у) оскаржити до суду і відповідати перед судом за міські справи; ф) іменувати і звільняти міських службовців, а також наглядати їхню діяльність; х) здавати відчутність надзірній владі у своєї діяльності і стану інституцій й майна міста, також ставити внески з обсагу міського хазяйства; ш) сповняти обов'язки, які доручить польська влада, також інші обов'язуючі розпорядження.

Засідання магістрату були правосильні якщо було присутньо більш чим половина його членів. Постанови магістрату виносилися більшості голосів; коли кількість голосів було рівна, – рішав голос провідника засідання. Бурмістр керував магістратом від його імені. Бурмістр проводив засідання магістрату, готував і керував виконанням його постанов. Але при цьому бурмістр мав право зупинити виконання постанови магістрату на протязі двох тижнів від часу її винесення, якщо вона була шкідливою для міста. Постанова, яку зупиняв бурмістр ставала стає знова правосильною, якщо не скасовувала її надвірна влада на протязі двох тижнів від часу її отримання.

Якщо бурмістр по причині хвороби або відсутності не міг тимчасово виконувати своїх обов'язків – то всі його права й обов'язки перебирав його заступник.

Магістрат мав право збирати на користь міста безпосередні й посередні податки й оплати. Податки збиралися на підставі окремих податкових статусів, чи-то в виде додатків до державних податків, чи в виде окремих міських податків. До часу постановлення цих статусів податки й оплати на користь міста побиралися на підставі російських правил, які були керівництвом в цих справах.

Урядовою мовою магістрату була польська мова. На цій мові спіл магістрати між собою і польською владою. Всі урядові книги й акти мають писати в польській мові. В інших справах місцеві мови рівноправні в магістратах з польською мовою.

Надзір над містами виконували в перші інстанції повітові комісари, в другій комі-

сар округи. Відклик від нижчої надвірної інстанції до висчої можна було внести на протязі 2 тижнів від дня одержання постанови від нижчої влади.

Постанови, які торкалися, справ щодо призначення бурмістра та магістрату і визначення розміру платні їм потребували підтвердження надвірної влади.

Якщо магістрат не вкладав в бюджет і не ухвалював додаткових витрат які мав покрити на підставі існуючих правил чи умов – то це робила надзвірна влада.

Якщо місто не виконувало своїх обов'язків, зазначених в бюджеті, або виконувало неточно, надзвірна влада видавала на кошт міста конешні розпорядження з домаганням їх виповнення, причім мала право вказати на джерела покриття коштів з ними залучених.

Магістрат міг розпустити лише Генеральний Комісар Східних Земель. Членів магістрату могла скинути лиш влада, яка їх назначила.

Постанови магістрату вважалися недійсними, коли: а) винесено їх на не правомочному зібранні; б) вони виходили поза обсяг ділання міської управи; в) протирічили існуючим керівним локументам про це вірішувала надзвірна влада.

Одночасно з магістратом в містах керували й військові комендатури. Так, наприклад, комендатура міста Кам'янця-Подільського вимагала, що: а) право носіння знаків розрізнення і мундирів крою польського війська належало тільки офіцерам і солдатам дійсної служби польської армії, носіння військових відзнак, знаків розрізнення і т.п. будь-яких армій без спеціального дозволу було заборонено та зловживання цим суворо каралося; б) весь вуличний рух мав відбуватися з роз'їздом з правої сторони, створіння корків та перешкоджання рухові було заборонено; в) було запроваджено комендантську годину (пересування цивільних осіб дозволяється виключно з 6-ої ранку до 10-ої вечора, поза тими годинами можна вільно пересуватися виключно за перепусткою виданою Комендатурою повіту і плацу); г) всі магазинні вивіски (таблиці) мали бути забезпечені польськими написами і при необхідності або російським (українським) перекладом, з докладним поданням виду підприємства, імені та приз-

вища власника, усі написи на таблицях іншими мовами мали бути усунути або зафарбовані, порушники мали бути притягнуті до відповідальності; е) торгівля споживчими товарами на вулицях та перехрестях була заборонена: вона мала здійснюватися в місці визначеному гміною (на ринкові), скуповування торгівцями споживчих товарів на ринкові дозволено таким чином з 10-ої години, про всі зловживання усі цивільні особи мали можливість доносити письмово (без штемпеля) Комендатурі повіту і плацу (станції етапування або постові жандармерії), усі навіть найдрібніші порушення мали би якнайсуворіше каратися; є) розклеювання будь-яких оголошень, афіш (навіть найдрібніших листівок) і т.п. без дозволу Комендатури повіту було заборонено; ж) усі громадські приміщення і магазини мали відкриватися не раніше ніж о 8-ій ранку, а закриватися о 7-ій вечора, про виняткові дозволи на триваліше відкриття приміщення належало письмово звертатися до Комендатури повіту і плацу (станцій етапування), в неділю споживчі магазини і перукарні мали бути відкриті до 11-ої до опівдня, а усі інші весь день закриті за винятком аптек, ресторанів, кав'ярень і цукерень, які можуть бути відкриті весь день, з 10-ої години до 7-ої години ранку брами домів і хвіртки подвір'їв замкнені під особисту відповідальність власників домів або керуючих; з) будь-які зібрання (комітети), розваги, читання, вистави, і т.п., як в громадських, так і в приватних приміщеннях, могли відбуватися винятково з дозволу Комендатури повіту і плацу (станцій етапування); і) згідно з обов'язковими приписами виняткового стану будь-які зібрання на вулицях і в громадських місцях більше 5-ти осіб були заборонені; й) засипання окопів, переміщення перешкод і розбирання будь-яких об'єктів, виставлених військом, збирання матеріалів військового вжитку без дозволу Комендатури повіту і плацу (станцій етапування) також були заборонені; и) заборонялося приймання військових осіб на квартири без квартирної карточки Комендатури повіту і плацу (станцій етапування або постів жандармерії), в той же час цивільних осіб не можна було приймати на квартиру без пред'явлення в їх документах візи

погодження в Комендатурі повіту і плацу (станцій етапування або постів жандармерії); к) продаж і подавання алкогольних напоїв за винятком вина та пива були заборонені. Також були заборонені будь-які азартні ігри, порушення цього суворо каралися.

Особи, які приїжджали і виїжджали з будь-якого міста, села, повіту мали обов'язок негайно з'явитися до Комендатури повіту і плацу, по можливості на Станції етапування, Постові жандармерії. Порушення цієї вимоги каралися з усією суворістю.

Усі безплатні реквізиції були заборонені; особа, яка проводила реквізицію повинна була за вимогою зацікавленої сторони пред'явити повноваження Командування дивізії або Комендатури повіту. Особа, яка проводила реквізицію мала також обов'язок пред'явити жандармське посвідчення, службову картку Польового суду або дозвіл Комендатури повіту чи Станції етапування. Це повідомлення мало бути доведено до відома цивільних осіб з огляду на зловживання, які в цьому напрямку здійснювалися особами, які не мають нічого спільного із військом. Якщо особа, яка проводила ревізію або реквізицію не бажала пред'явити вказаного вище посвідчення, належало людині, у якій проводили реквізицію у найкоротший термін негайно звернутися до Комендатури повіту і плацу, Станції етапування, Жандармерії чи Поліції, офіцера, якій проходив повз, аби даний орган міг негайно втрутитися.

Оголошувався перепис усього населення Кам'янця, починаючи від 14-ти років до 60-ти, без огляду на стать. З цією метою кожна особа мала особисто з'явитися на Губернаторській площі в будинку № 14 в такому порядку: особи, чиє родове прізвище починається з літери А – мали явитися 20/I, із Б – 21/I, із Ц – 22/I, із Д – 23/I, із Е – 24/I, із Ф – 26/I, із Г – 27/I, із Х – 28/I, із І – 29/I, із Й – 30/I, із К – 31/I, із Л – 3/II, із Л – 4/II, із М – 5/II, із Н – 6/II, із О – 7/II, із П – 9/II, із Р – 10/II, із С – 11/II, із Т – 12/II, із У – 13/II, із В – 14/II, із З – 16/II, із И, В, Ж – 17/II. На перепис належало з'явитися з усіма особистими документами, які хто мав: особи, які не отримали карти ідентичності видаваної при переписі до 17-го лютого, мали

бути арештовані. Отриману карту ідентичності кожна особа повинна була мати при собі і пред'являти на вимогу контрольних органів. За втрату цієї карти повинні були притягатимути до суворої відповідальності; про втрату належало негайно повідомляти до Комендатури повіту і плацу.

Довгий час серед багатьох істориків та краєзнавців Подільського краю існувала хибна думка, що період перебування військ Другої Речі Посполитої (1919–1920) був для його мешканців тягарем і приніс лише горе та страждання. Особливо це пропагувалося в радянський період. Так, наприклад, відомий в Хмельницькій області історик та краєзнавець Коханівський писав: «Був польський каральний загін і в маєтках Прушинських, зокрема в Решнівці 20 січня 1920 року. Поляки зігнали всіх чоловіків села на вигін коло церкви, поставили в снігу на коліна, наказали скинути шапки. Примусили знести 500 пудів вівса. За час окупації поляками Решнівка була пограбована: було забрано понад 600 пудів зерна, 36 коней, 46 овець, 23 корови, 27 свиней.»⁹. Продовження цього наративу знайшло відображення і в працях сучасних подільських істориків-краєзнавців. Так, наприклад, О. Завальнюк та О. Комарницький в своїй праці «Подільські містечка в добу Української революції» вказували, що, у зверненні начальника Подільської військової округи Б. Крачкевича до населення роз'яснювалося зокрема, що військовики Речі Посполитої та створений польській цивільний уряд слід сприймати не як окупантів, а прихильників і щирих приятелів цього краю. Але дуже скоро з сіл почалися скарги на дії польських жовнірів і урядовців. Так, у селах Ісаківці, Ляшківці, Гаврилівці, Вітківці та інших на селян наклали контрибуцію збіжжям, яка «забирається в спосіб як найбільш гострий і прикрий для місцевого населення». Крім того «військові особи дозволяють собі самочинно розправлятися нагаями, шомполами з селянами». Були пограбовані Панівецький млин (21 листопада з нього вивезли 125 пудів борошна), Кутковецька філія Кам'янецької спілки споживчих товариств (звідси забрали товарів на суму майже 80 тис. крб.), інфекційний шпиталь Українського Червоного Хреста у с. Панівці

(вилучили санітарне і господарське майно), а також телефонні станції в Ориніні і Лянцкоруні, в яких забрали комунікатори і телефонні апарати. Приміщення значної частини сільських шкіл були реквізовані під постій війська, яке «палить шкільну меблі, книжки». У селян примусово вилучали на кілька днів коней і підводи для перевезення різних вантажів¹⁰. Справжнім лихом для повітового населення стала вимога отримувати для пересування відповідні польські документи. «Через місток в селі всякий раз, щоб перейти чи до крамниці, чи до церкви, чи до школи, беруть платню з дорослого і малого. По шляху до Кам'янця спиняють кожного і як нема перепустки або зовсім не пускають, або діляться чим захотять з проїжджими – тютюном, молоком чи іншими продуктами, а то і просто грошима», – повідомляла представнику української влади голова повітової народної управи О. М. Пащенко 28 січня 1920 року. Головноуповноважений міністр уряду УНР І. І. Огієнко, до якого стікалися сотні подібних скарг, опротестовував самовільні дії представників військ союзної країни, при цьому заявляв таке: «Щоденно з різних місць повіту приходять звістки, що польська влада забирає з склепів, млинів, економік..., станцій, лікарень, шкіл, волосних управ різне майно без жодного порозуміння з українською владою. Все це викликає справедливе обурення¹¹. У травні 1920 року вступило в силу розпорядження Б. Крачковича, за яким селянські господарства 30 і більше моргів (від 16,8 га) повинні були в обов'язковому порядку продавати хлібні надлишки польському цивільному уряду за встановленими цінами. Це стосувалося і торгівців, в яких було понад 50 пудів збіжжя, або продуктів його переробки, а також всіх мешканців, якщо на одного члена сім'ї у них припадало не менше 6 пудів зерна або 5 пудів борошна. За невиконання вказаного розпорядження загрожував штраф в розмірі 30000 польських марок або тюремне ув'язнення строком до 6 місяців (допускалося два покарання одночасно) з конфіскацією хліба. 7 липня 1920 року польські війська і цивільна адміністрація покидали Кам'янецьчину через наближення Червоної армії. Направляючись до Гали-

чини окремі загони жовнірів намагалися забрати з собою, зокрема, велику рогату худобу, але селяни давали їм рішучу відсіч. Так сталося у містечку Маків, де вдалося повернути власникам 50 голів ВРХ¹².

Запереченням цієї думки є той факт, що з початку перебування польських військ на Поділлі в Кам'янці існувало Бюро Польського офіцера зв'язку при Верховному Головнокомандуванні Українських Війська, а з 13 грудня 1919 року для залагодження усіх справ дотичних стосунків Польських та Українських влад було призначено п. майора Боруту.

Для більш тісної співпраці з українськими урядовими інституціями 14 лютого 1920 року Верховним Комісаром Земель Волині і Подільського Фронту було видано наказ про співпрацю з органами української влади та польське адміністрування на Поділлі, якій гласив:

«1. Нашими прагненням є допомога у створенні Суверенної Української Держави, місцем якого мусить бути теперішня лінія фронту через те, що я не бачу можливості, аби в найближчих тилах Польського Війська могли існувати якісь інші органи Державної влади ніж Польські. В зв'язку з цим, вказую Вам усіма засобами, які є у Вашій компетенції, підтримати зусилля Українських державних урядників у утворенні Українських Збройних Сил, чітко дотримуючись поступок, наданих Українському Верховному Головнокомандуванню Верховним Командуванням Польських військ.

2. З вказаною вище метою уповноважую Вас дійти порозуміння з компетентними представниками Українського Уряду щодо призначення з боку цього Уряду особи, яка завдання і характер Генерального Уповноваженого Українського уряду в справах перенесення Центральних Українських Інституцій і Органів Державної Влади. Поза залежністю від вказаного вище, Генерального Уповноваженого, уповноважую Вас виразити згоду щодо призначення Українськими компетентними урядниками представника Українського населення, чиїм завданням буде інформування Вас про потреби цього населення, подання Вам заяв і т. п.

3. Стосовно справи освіти належить керуватися розпорядженнями

і обов'язковими до виконання приписами на всій території Східних Земель із тією відмінністю, що Українська освіта вилучена із загального Управління і буде діяти самостійно, мають на чолі керівника Української освіти і керуються розпорядженнями і директивами Українських державних урядників.

4. В судочинстві, як і в інших державних адміністраціях, українська мова має повністю рівні права із польською.

5. Охорона здоров'я населення Округу, забезпечення провізії, залізниці, пошти, телеграфи, телефони, шосейні дороги, як засоби тісно пов'язані із воєнними діями, підпадають під управління, експлуатування і вдосконалювання польськими органами державної влади. Це також стосується усієї служби безпеки, а також забезпечення спокою в тилу Польських Військ. До участі у праці належить залучати зацікавлених українців і уможливити їм дійсну участь.

6. Органам самоврядування належить якнайшвидше відновити працездатність, прагнучи до того, аби українське суспільство мало можливість взяти у самоврядуванні дійсну участь.

7. Справа валюти буде врегульована пізніше, після попереднього порозуміння із державними урядниками України.

8. Оскільки державні урядники України, на поточний момент, не мають можливості забезпечити безпеку монетного двору і Українського державного банку за нинішньою лінією фронту, то належить допустити тимчасове перебування у Кам'янці вказаних вище інституцій, які залишаються в управлінні Українських Органів Влади.

Керуючись наведеними вище вказівками, зверніть увагу і повідомте мені рапортом на те, чи була виконана обіцянка, дана православним Єпископом Піменом, провадження в церквах і селах служб українською мовою (в Кам'янці – в деяких). Одночасно намагатиметеся, аби у в повітових містах Поділля були впроваджені служби українською мовою»¹³.

Особливу увагу слід звернути на встановлений порядок відшкодування шкоди, яка була нанесена внаслідок військових дій. Для визначення і оцінки робіт для війська й шкід спричиненими операціями

Польських військ були устанавляються на території Подільської Округи такі Комісії: Повітові в повітових містах Округи, Міська в м. Кам'янці і Округна в м. Кам'янці. Згідно з розпорядженням Відділу Ліквідації воєнних втрат від 29 вересня 1919 року визначенню й оцінці в цілях заплати при цьому підлягали воєнні свідчення й шкоди, які повстали наслідком операцій Польських військ по причині: а) реквізицій dokonаних на потреби польських військ; б) свідчень в натурі (як мусові роботи, підводи, кватировання); ц) шкід з причини випасу військових коней й худоби й; д) безпосередніх шкід, як-що шкоди спричинені наказом польських військ. Визначення й оцінка втрат й воєнних свідчень, спричинених операціями польських військ, були доручені Повітовим комісіям й Міській в місті Кам'янці, в склад якої входили: Повітовий Староста (комісар міста), або його заступник як Голова Комісії, такі члени: Повітовий Скарбовий Референт, Комендант Місцевого Повітового Етапу, або його заступник й три представники від місцевого населення, яких призначав Повітовий Староста (Комісар міста). Постанови цих Комісій в справі оцінки шкід до 5.000 польських марок були остаточні, а оцінки більшої шкоди мала підтвердити Округна Комісія.

Округна Комісія в місті Кам'янці складалася з Начальника Подільської Округи як голови, Інспектора Воєнних Шкід Округи, як заступника голови та також члена Комісії, Представника Команди Округного Етапу, представника Скарбової палати в місті Кам'янці, бурмістра міста Кам'янця, або члена Кам'янецького магістрату й представника Округної Рільничо-Суспільної організації. Округна Комісія підтверджує оцінки Повітових Комісій й Міської в м. Кам'янці на шкоди більші 5.000 польських марок, а також розглядає відклики (рекламації) й жалоби на постанови Повітових Комісій й Міської в місті Кам'янці й заперечення (votaseparate) поодиноких членів цих комісій.

Витрати на визначення й оцінку воєнних свідчень і шкід, спричинених операціями Польських військ покривав Цивільний Уряд Земель Волині й Подільського фронту, крім коштів, спричинених неоправданими домаганнями. Всі прохання та також

документи, які надсилалися й зберігалися та посвідчення в справах ліквідації воєнних шкід звільнялися від маркової оплати.

Слід відмітити, що було введена обов'язкова легалізація всіх об'єднань громадян. Всі товариства, фахові організації робітничі, ремісничі, рільничі, як і також всі рільничі гуртки і союзи, які знаходяться на просторі Подільської Округи, повинні були до 15 травня 1920 року прислати до належного Старости (міського Комісара): 1) відписи (копії) своїх статутів разом з протоколами попередньої легалізації в 5-ти примірниках; 2) по два примірники звіту з діяльності за рік 1918, 1919; 3) списки членів управи, ради, й ревізійної комісії, яких вибрано на останніх зборах членів, з поданням їх імен й прізвищ, і місця роботи і дійсного місця проживання; 4) заяви, що до товариства не належать: а) неповнолітні особи; б) ученики початкових й середніх шкіл. Справжність підписів і заяв мали підтвердити управи товариств.

Товариства, які не виконували ці умови, вважались недійсними, тобто повинні були ліквідовані. А Товариства, які виконали їх, могли продовжувати свою діяльність згідно зі своїм статутом до часу вирішення справи по суті Начальником Округи.

Також було введено ряд заборон. Так заборонялася самовільна рубка ліса, чи то приватного, чи скарбового. Винні в порушенні цього розпорядження карались адміністраційно штрафом до 30.000 марок або шістьма місяцями тюрми.

Спочатку розпорядженням Начальника Подільської Округи від 17 квітня 1920 року аж до окремої постанови заборонялося вивозити з Подільської Округи австро-угорські корони поза лінію ріки Збруч. Також забороняється ввозити до Подільської Округи австрійсько-угорські корони з Румунії (Бесарабії). Ті особи, що не виконували це розпорядження, мали бути покарані, окрім конфіскації грошей, які перевозилися, штрафом до 30.000 польських марок і шістьма місяцями тюрми. Але вже 15 травня 1920 року на підставі розпорядження Начального Комісара (Урядовий Щоденник № 7) ця заборона ввозити австро-угорські корони до Подільської Округи й вивозити їх з Округи була скасована.

Заборонялася також до часу відкриття вивозити товари на схід від границі ріка Калюс – Нова Ушиця – Ваньківці – Деражня – Летичів – Ново-Константинів без дозволу від Начальника Подільської Округи. Але це розпорядження не торкалося військових транспортів. Старостами були видані належні накази Повітові жандармерії й державні поліції. Ті особи, що ігнорували це розпорядження каралися адміністративним порядком штрафом до 30000 польських марок. або 6 місяцями тюрми, а товар, який перевозився конфіскувався.

Щодо привозу всяких товарів на території, якими управляв Цивільний Уряд Земель Волині й Подільського Фронту, а також на їх вивіз з цієї території треба було мати дозвіл. Дозволи на привіз і вивіз виставляв Перевозовий Виділ Цивільний Уряд Земель Волині й Подільського Фронту в Варшаві й Начальники Волинської й Подільської Округів, та Повітові Староства в тих округах. Заборонялося перевозити товари без дозволу. При вношенню, прохання про перевіз й при одержанню дозволу треба було заплатити належну плату, розмір якої визначався окремо. Дозволи видавалися на ім'я даної людини й не могли бути передані кому іншому. За порушення цього порядку винні карались адміністративним порядком штрафом до 30.000 польських марок або тюрмою до 1 року, або й одним й другим разом, а крім цього конфіскувалися всі товари, які перевозилися без дозволу.

Існувало також обмеження щодо пересування населення краю. Згідно з приказом Головного Вождя Польських Військ з 18 травня 1919 року рух цивільних людей мала впорядкувати цивільна влада Земель Волині й Подільського Фронту. Всі розпорядження й правила в ті справи, які видавала до цього часу команда Подільського Фронту, їй піддані військові влади й цивільні в межах Подільської Округи відмінялися.

Згідно цього наказу особовий рух, так кінцями як по залізниці, в межах Подільської Округи був вільний й нічим необмежений. Кожен подорожний повинен був мати тільки при собі легітимацією, себто документ, якій свідчив, що він житель Подільської Округи. Легітимацію, після перевірки, що той, хто, хотів її отримати,

й справді виявлявся жителем своєї волості або міста, видавали начальники районів (для жителів повітів) і поліційні команди для жителів повітових міст. За легітимацію бралася плата по одній марці. До легітимації була потрібна фотографія або печатка з великого пальця лівої руки. Легітимації, які видавала до моменту видання вказаного наказу військова влада, мали силу й надалі. На виїзд з Подільської Округи до Волинської, Берестейської, Мінської та Віленської Округ треба було мати крім легітимації ще й перепуску. Перепуски видавали повітові Старости й Комісар міста Кам'янця терміном на один місяць, на один переїзд або на скільки. За перепуски бралася плата по п'ять польських марок. На виїзд до Малопольщі, бувшого Королівства, Білостоцької Округи й далше на захід, повітові Старости й Комісар міста Кам'янця видавали пашпорти з фотографією, з візою найближчого Інформаційного відділу оборони Команди армії. За пашпорт бралася плата по п'ять польських марок. Для отримання пашпорту населення мало подати прозьбу з гербовими марками. Перепуски за демаркаційну лінію, яку кожен раз встановлювала Команда армії, видавали повітові Старости або Комісар м. Кам'янця, але вони мали силу тільки з візою II Інформаційного (розвідувального) відділу Команди армії. Перепуски поза демаркаційну лінію повинні були бути на червоному папері, а всі інші перепуски на білому. За демаркаційну лінію вважалася аж до окремої постанови лінія, яка проходила на південь од Дністра східними межами Кам'янецького повіту, захоплюючи залізничну лінію, яка входила в межі Урицького повіту через станцію Зелінка до станції Лошківці, далі східною межою Проскурівського повіту (всі місцевості на операційному терені). Всі, хто приїздить до міст, місточок і сіл повинні були негайно заявити про себе, а ті, хто виїздить, мали зробити відмітку в Команді Державної Поліції, а де її не було, в жандармському пості. Всі пасажери на залізницях повинні були мати при собі посвідчення, що їм була щіплена віспа після 1 січня 1920 року¹⁴.

Треба звернути увагу на введений польською владою розпорядженням Начальника Подільської Округи від 18 березня

1920 року порядок користування майном та землею коли всяке майно, як рухоме, так і нерухоме, яке було забрано у власників, чи самовільно, чи на підставі розпоряджень більшовицької та української влади повинно було зараз же повернено законним його власникам. Торгівля таким майном суворо заборонялася й відповідальність за це несли як продавець так і покупець. Хто мав на руках чуже майно й не знав, чиє воно, повинен був заявити про таке майно повітовому Старості. Також Начальник Подільської Округи наказав всім власникам та посесорам, або їх законним повномочним представникам прийняти управління господарством, про що й подати писану заяву до належного Староства, до 1 квітня 1920 року. При цьому господарства, які були не прийняті до назначеного строку мали бути взяті в Управління Цивільного Уряду Земель Волині й Подільського Фронту. Цікавий факт, що було звернуто увагу на справу озимих посівів, які зроблені в осіні 1919 року, і вказано, що ця справа буде впорядкована окремим розпорядженням. Винні в невиконанні цього розпорядження від 18 березня 1920 року мали бути покарані штрафом до 30.000 польських марок, або 6-ти місячним арештом¹⁵.

Окремим засобом утвердження окупаційного режиму слугувала розгалужена система державної поліції. До її правоохоронних функцій додавалися й функції політичного тиску: поліція розслідувала політичні справи, щоквартально готувала звіти про настрої українського населення, давала характеристику політичним та громадським організаціям. Відбувалося стеження за українськими службовцями, звіти містили інформацію про конкретних осіб, їх національне та соціальне походження, членство у політичних та громадських організаціях та «ступінь небезпеки», що вони становлять для польської влади. У штаті державної поліції було введено посаду „конфідента” – таємного агента, завданням котрого було постачання для поліції інформації про антидержавні дії. Ще з 1919 р. на Західній Україні запроваджено надзвичайний стан (постійна готовність армії до придушення повстань, обмеження у пересуванні, комендантська година)¹⁶.

Для проведення судочинства в Польській державі було введено кілька видів судів. З 1918 р. існували надзвичайні військово-польові суди (*sąd doraźne*), тогочасною термінологією їх називали "наглими судами" (швидкими судами). Начальний Комісар Земель Волині й Подільського Фронту своїм розпорядженням від 6 травня 1920 року постановив встановити ці нагли суди на території Подільської Округи на час до 15-го листопада 1920 року. Цим судам підлягали підсудності проступки, передбачені в статтях 123, 222, 279, 558, 563, Ч. II. 584 і 589 Карного Кодексу 1903 року.

Виконання розпорядження о встановленні наглих судів було доручено начальникові Округного Суду в Кам'янці на Поділлі, а оповіщення громадськості було доручено Начальнику Подільської Округи Тадеушу Крижанівському¹⁷.

Слід більш детально розглянути зміст названих з тими доповненнями, які було введено згідно з розпорядженнями Начального Комісара Земель Волині й Подільського Фронту з 20 грудня 1919 року статей Карного Кодексу.

«Арт. 123. К. К. За участь в публічному збіговиську, яке спільними силами всіх учасників: 1) ставило злучений з насильством відпир оружній силі, яку покликано за для його розігнання, або сили учасників цього збіговиська поповнили напад злучений з насильством на військову патруль (розвідку) або зруйнували склад оружа або військових речей, фабрику зброї або муніциї, укріплене місце, военний пароплав й залізну дорогу та телеграф й телефон які служать для вжитку, суспільного, або державного, також митницю, державний банк, або державну позичкову інструкцію, чи суспільну, чи акційну на яких заложення дав Уряд згоду. 2) коли це збіговисько освободило в'язнів з тюрми при помочі насильства на сторожі, або при помочі ушкодження тюремного дому, й коли оно користувалося до доконання насильств вибуховими матерією або знаряддям, – винні в участі в цим збіговиську підпадуть під кару смерті через розстріл. Винний в скликанню збіговиська або в підбурюванню до скликання, також учасник, який проводив в виконуванню проступків названих в цим артикулів або підбурював

до їх виконання тих проступків вибухових матерії або знаряддя – підпаде під кару смерті через розстріл.

Арт. 222. К. К. За виріб, набуття, переховування або позбування вибухових матерії або знаряддя, сили до того обставини промовляють за тим, що та матерія, чи знаряддя були свідомо призначені до доконування злочинних проступків винний підпаде під кару тяжкої тюрми без означення строку, або на час не менш 8 літ.

Арт. 279. К. К. За участь в банді, яка утворилась: 1) з метою пошкодження чужого майна в випадках названих в арт. 564; 2) з метою крадіжї, розбою, насильств винний як що не підпаде під тяжку кару за проступки, які доконала банда – то буде покараний тяжкою тюрмою без означення строку, або не менш 8 літ.

Арт. 455. За вбиття 2) священника підчас богослужіння, або виконування релігійних чинностей (потреб); 3) урядової особи, коли виконує службові обов'язки, або починається до їх виконання; 4) за забїство доконане в банді; 5) за вбїство довершене в спосіб, який загрожував життю многих людей й 6) в спосіб, якій спричинив великі терпіння вбитому – винний піде на розстріл.

Арт. 556. К. К. За ушкодження телеграфу або телефону, призначеного для публічного або державного вжитку, або приватних телеграфу й телефону о великій вартості якщо наслідком ушкодження припинилась їхня діяльність – винний буде каратись тяжкою безстрочною тюрмою, або не менш 8 літ. Сли телеграф або телефон ушкоджено з метою припинення висилки урядового повідомлення то винний буде каратись тяжкою безстрочною тюрмою або некоротшюю 8 літ. Змагання в тім напрямі теж будуть каратись.

Арт. 558. К. К. За ушкодження, яке загрожує безпечності руху на залізницях або на воді, як ушкодження: 1) залізничної дороги або рухомого залізничного майна; 2) військового або пасажирського пароплаву; 3) за ушкодження перестерігаючи знаків, поставлених для безпечності залізничного або водяного руху – винний буде каратись тяжкою безстрочною тюрмою, або не менш 8 літ. Якщо ушкодження спричинило розбиття залізничної валки

або пароплаву – то винний в цім піде на розстріл. Сили ушкодження dokonano з метою розбиття залізничної валки або пароплаву, то винний буде розстріляний.

Арт. 563. К. К. За ушкодження через підпал, вибух (експлозію) й затоплення: 1) костьола, церкви або іншого християнського дому молитви; 2) дому урядової або суспільної інституції, публічної бібліотеки, музею або іншої урядової або суспільної збірки (колекції) предметів науки або мистецтва; 3) за ушкодження залюдненого дому, пароплаву або іншого якого поміщення, о яким винний знав, що там знаходиться людина й що її життя через це загрожене, й сли кілька людей порозумівшись ділали разом та ще й в різних кінцях міста або села одночасно то винний в тім буде розстріляний.

Арт. 584. К. К. За крадіж: 1) вночі кількома людьми, які мали з собою оружя або знаряддя до нападу або оборони dokonano в залюднених домах, пароплаві або іншим яким незалюдненим житлі в яким одначе за відомістю винного знаходилась тоді якась людина, або за крадіж з обгородженого подвір'я залюдненого дому, й як ще до того винний вліз до того дому, або на подвір'я ушкодивши огорожу й інші перешкоди, які здержували вхід до них; 2) за крадіж при участі банди – винний буде покараний тяжкою безстрочною тюрмою, або не коротшою від 8 літ. Змагання теж будуть каратись.

Арт. 589. К. К. За забрання на власність чужого рухомого майна при помочі доведення до непритомності, тілесного ушкодження, або насильства й погрозовий за такий же розбій – винний підпаде під кару тяжкої безстрочної тюрми, або не коротшої 8 літ. Сли ж розбою dokonano: 1) через завдання дуже тяжкого тілесного ушкодження; 2) в костьолі (церкві); 3) на відвертім морі; 4) сли розбою dokonalo кілька людей, які з тою метою напали на залюднений дім або інше таке поміщення; 5) сли довершила його людина, яка мала зі собою оружя й знаряддя до нападу або оборони; 6) за розбій при помочі банди; й 7) коли розбою допустилася людина, яка була вже караною за крадіж, розбій, насильство, вирушення або обман й ще не минуло 5 літ від часу коли вона в останнє відбула свою кару – то винний піде на смерть через роз-

стріл. Тими самими карами й на самих підставах буде каратись винний в забранню в спосіб й в обставинах названих в цим артикулі документу або переписки (кореспонденції) названих в арт. 552.

Примітка: Арт. 552 передбачаються такі документи: 1) чужий документ, який служить доказом початку, зміни або кінця якогось права обов'язку; 2) чужа переписка поштова або телеграфна, яка знаходиться поштово телеграфнім уряді; 3) документ, який належить до актів урядових або суспільних установ»¹⁸.

Якщо зробити аналіз цих вказаних артикулів Карного Кодексу та порівняти їх з існувавшим в Україні до проголошення її незалежності в 1991 році законодавством (Центральної Ради, Директорії, УНР, Гетьманату П. Скоропадського та Української РСР), то ми бачимо, що вони аналогічні статтям Карного Кодексу Української РСР. Зміст цих артикулів був направлений на підтримання жорсткого порядку і запобігання будь-яких проявів спротиву діяльності польської влади. Це в подальшому привело до виникненню незадоволення цією діяльністю та непорозумінням між поляками та українцями, що слугувало в свою чергу привидом для суперечок та сутичок між ними.

Вироки й постанови Наглого Суду ставали правосильними з моменту їх оголошення. Смертні вироки не вимагали підтвердження та виконувалися не пізніше ніж за 24 години після оголошення.

Також слід відмити, що почалася цілеспрямована політика національної асиміляції. Підтвердженням цього був перший крок, який зробив Начальник Подільської Округи, затвердивши 28 березня 1920 року Правила для театрів та кінотеатрів у регіоні. Ці правила відносилися до всіх публічних вистав, а саме до театральних і кінотеатральних вистав, концертів, виступів вокальних і гімнастичних, все одно чи вхід на них був платний чи безплатний. Всі публічні вистави могли відбуватися лише за дозволом Старости і лише в таких домах, які пожарна і санітарна поліція перевіряли на відповідність до тої ціли. Особи, які мали такі дома, повинні були на протязі 8-ох днів внести до Староства заяву про комісійне обстеження будинку і виставлення відповід-

ного посвідчення. Особи, які мали задум впорядити виставу мали, щонайменше за 3 дні до того подати до Староства належну оплачену заяву, долучаючи 3 примірники змісту програми, чи то 3 примірники, п'єси (драми), а що до кіносеансів посвідчення Уряду Округи, що фільми є дозволені). Особи, які не мали таких посвідчень, мусили передавати фільми на розгляд особливої комісії, в склад якої входили: I) від війська: 1) офіцер-референт просвітних справ; 2) штабовий офіцер команди; II) від цивільного уряду: 1) адміністративний інспектор; 2) інспектор народних справ; 3) окружний шкільний інспектор; 4) представники товариств суспільної опіки над малолітніми і дітьми; 5) представники існуючих просвітних товариств, які подавали своїх кандидатів до адміністративного Інспектора¹⁹. Не було дозволено показувати фільми, які не мали посвідчень від Уряду Округи, що дозволяли показ. Такі посвідчення видавалися на підставі рішення вищевказаної комісії. Власникам домів не дозволялося вільно віддавати в користування свої дома людям, які не мають дозволу на проведення публічних вистав. 20% доходу з продажу квитків мало йти як податок на користь міста. Вибіркові звільнення від того податку давав Староста. Податок призначався для збільшення міських фондів. При вході до глядацької залі мав знаходитись на виднім місці план сидячих і стоячих місць з точним визначенням їх кількості. На плані мали бути зображені входи і виходи, а також досить широкі проходи між рядами. План той мав бути затвердженим через Адміністративного Референта одночасно з внесенням прохання про дозвіл на виставу. В залі й за кулісами, або в проекційній кімнатці мало знаходитись стільки води, стільки потрібно для погашення вогню, або прилад для гасіння вогню. Проекційна кімнатка в кінотеатрах мала бути відділена від залі вогнеупорною перегородою. Заборонялося: а) установляти в залі більше крісел, чим це передбачається в плані; б) впускати до залі більше осіб, чим передбачено в плані; в) впускати публіку в залу під час вистави; г) впускати чужих осіб (відців) за куліси, або до кімнаток проекційного апарату; д) курити в залі; е) займати місце в переходах; є) голосно

розмовляти під час вистави; ж) смітити в залі; з) ходити по салі під час вистави; і) займати чужі місця. При вході до бічних кімнат мають знаходитись: а) написи, які вказують напрям в яким треба йти до уборної, до кімнати до курення, до гардероби; б) ціни за місце в гардеробі й за програму; має знаходитись також це розпорядження. На стінах залу мали бути виднітись написи великими буквами, вказуючи на виходи, а також таблиці з заборонаю вищевказаних речей. В кінотеатрах мали бути вказані виходи червоними лампами, а проекційна кімнатка повинна була бути обладнана таблицею, яка б забороняла чужим особам вхід. За невиконання цих правил відповідали впорядники вистав, тобто ті особи, на ім'я яких видано дозвіл, а за невиконання правил пожежної та санітарної безпеки також і власники будинків. В залі треба було лишити найменше 3 вільних місць для служби публічної охорони; правило це не виключало обов'язків залишення вільних місць для представників влади. Ті особи, які порушували ці правила мало бути покарані адміністративним порядком штрафом до 30.000 польських марок, або арештом до 6 місяців. Особи, які не підпорядковувалися вимогам представників влади, що несли службу під час вистави, повинні бути за це затримані і випроваджені з залу в цілях покарання. В разі великого порушення вистава закривалася²⁰.

Щодо обмеження доступу мешканців окупованої території до вищих державних посад то його практично й не було, тому що Подільський край не входив до складу Речі Посполитої й не розглядався на той час польською владою як складова частина єдиної держави.

Депортації місцевого населення окупованих територій польськими військами не проводилися по двох причинах: по-перше, місцеве населення не було загрозою для польської окупаційної влади і по-друге, депортація потребувала значних матеріальних затрат, а це було дуже накладно для молоді польської держави, тому така депортація не мала сенсу.

Щодо притягнення місцевого населення до служби у збройних силах держави-окупанта, то поляки це на Поділлі не робили, тому що їм вистачало людських ресурсів за рахунок населення самої Польщі та Галичини.

Таким чином, ми бачимо, що так звана «окупація» Подільського краю не була окупацією в повному сенсі цього поняття. Можна сказати, що характер польської окупаційної влади мав лише наступні критерії: а) встановлення контролю над територією шляхом військової інтервенції; б) проведення політики (в сферах політичного, економічного, культурного життя) на захоплених землях в інтересах окупаційної влади; в) придушення національних виступів місцевого населення на окупованій території силовими методами (система державної поліції та наглі суди); г) цілеспрямована політика національної асиміляції. Решта критеріїв не проявилися під час

перебування польських військ на теренах Подільського краю.

Висновки. Тобто, можливо зробити висновок, що перебування польських окупаційних військ на теренах Подільського краю стало корисним для краю та його населення, тому що воно йшло в руслі ідеї формування балтійсько-чорноморського союзу, як єдиного засобу досягнення стабілізації військової та політичної ситуації на сході Європи, це дало можливість зберегти залишки державних структур УНР і дати поштовх їх відродженню, яке, нажаль було припинено початком війни між Польською Республікою і Українською Народною Республікою з одного боку, і РСФРР з другого в квітні 1920 року.

ЛІТЕРАТУРА:

1. O Niepodległą i Granice. Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921. Warszawa; Pułtusk, 1999. S. 376.
2. Огієнко І. Рятування України. На тяжкій службі своєму народові. Вінніпег, 1968. С. 15.
3. Головноуповноважений уряду Української Народної Республіки на Поділлі, м. Кам'янець-Подільський, Подільської губернії (1918–1920). Постанови Ради Народних Міністрів та окремі накази Головноуповноваженого уряду, головної команди військ УНР // Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 1131. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 1.
4. Тютюнник Ю. Революційна стихія. Зимовий похід 1919–20 рр. Львів, 2004. С. 90–91.
5. Ковальчук М. Війна 1919 року. Українсько-білогвардійське збройне протистояння. К., 2006. С. 272; Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920). Київ. 2001. С. 17.
6. Безручко М. Від Проскурова до Чорторії. *Корпус Січових стрільців. Воєнно-історичний нарис. Ювілейне видання 1917–1967.* Чикаго, 1969. С. 390–391; Мамчур Т. Правда про обставини виїзду Головного Отамана С. Петлюри за кордон 5–6 XII 1919 р. *Корпус Січових стрільців. Воєнно-історичний нарис. Ювілейне видання 1917–1967.* Чикаго, 1969. С. 454.
7. O Niepodległą i Granice... S. 402–405.
8. Кохановський О. Деражнянина у період Української національної революції 1917–1922 років. Деражня, 2008 р.
9. Завальнюк О., Комарницький О. Подільські містечка в добу Української революції.– Кам'янець-Подільський: Абетка – НОВА, 2005, С. 50–52.
10. Завальнюк О., Комарницький О. Подільські містечка в добу Української революції. С. 55.
11. Доценко О. Літопис Української революції Т. 2. Кн. 5. 1917–1922 [Текст]: матеріали й документи до історії української революції / О. Доценко.– К.-Л.: Дослідчий ін-т модерної укр. історії, 1923. С. 216.
12. *Наш шлях.*– Кам'янець– Подільський, 1920.– 26 лютого
13. Доценко О. Літопис Української революції. Т. 2. Кн. 5. 1917–1922 [Текст]: матеріали й документи до історії української революції / О. Доценко. . – К.-Л.: Дослідчий ін-т модерної укр. історії, 1923. С. 288–289.
14. Головноуповноважений уряду Української Народної Республіки на Поділлі, м. Кам'янець-Подільський, Подільської губернії (1918–1920). Урядові щоденники уряду Подільської округи, цивільного уряду земель Волині і Подільського фронту//ЦДАВО України. – Ф. 1131.– Оп. 1. Спр. 52. Арк. 15.
15. Головноуповноважений уряду Української Народної Республіки на Поділлі, м. Кам'янець-Подільський, Подільської губернії (1918–1920). Урядові щоденники уряду Подільської округи, цивільного уряду земель Волині і Подільського фронту//ЦДАВО України – Ф. 1131. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 23.

16. Доценко О. Літопис Української революції. Т. 2. Кн. 5. 1917–1922 [Текст]: матеріали й документи до історії української революції / О. Доценко.– К.-Л.: Дослідчий ін-т модерної укр. історії, 1923. С. 288–289.

17. Головноуповноважений уряду Української Народної Республіки на Поділлі, м. Кам'янець-Подільський, Подільської губернії (1918–1920). Урядові щоденники уряду Подільської округи, цивільного уряду земель Волині і Подільського фронту//ЦДАВО України Ф. 1131. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 25.

18. Головноуповноважений уряду Української Народної Республіки на Поділлі, м. Кам'янець-Подільський, Подільської губернії (1918–1920). Урядові щоденники уряду Подільської округи, цивільного уряду земель Волині і Подільського фронту//ЦДАВО України, Ф. 1131. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 37.

19. Головноуповноважений уряду Української Народної Республіки на Поділлі, м. Кам'янець-Подільський, Подільської губернії (1918–1920). Урядові щоденники уряду Подільської округи, цивільного уряду земель Волині і Подільського фронту//ЦДАВО України – Ф. 1131. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 40.

20. Головноуповноважений уряду Української Народної Республіки на Поділлі, м. Кам'янець-Подільський, Подільської губернії (1918–1920). Урядові щоденники уряду Подільської округи, цивільного уряду земель Волині і Подільського фронту//ЦДАВО України Ф. 1131. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 45.

REFERENCES:

1. *O Niepodległą i Granice. Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego 1919–1921.*(1999) Warszawa; Pułusk, S. 376.

2. Ohienko, I. (1968) *Riatuvannia Ukrainy. Na tiazhkii sluzhbi svoiemu narodovi.* [Saving Ukraine. In the heavy service of his people].Vinnipeh, S. 15.

3. Golovnouprovnozazhenii uriadu Ukrajnskoï Narodnoï respubliky na Podilli, m. Kam'ianec na Podilli Podilskij gubernii (1918–1920). Postanovi Radi Narodnich Ministriv ta okremi nakazi Golovnouprovnozazhenogo uriadu, golovnoi komandi viisk UNR [Chief Plenipotentiary of the Government of the Ukrainian People's Republic in Podil, Kamianets-Podilskiy, Podil Province (1918–1920). Resolutions of the Council of People's Ministers and separate orders of the High Plenipotentiary Government, the main command of the troops of the Ukrainian People's Republic] //The Central State Archive of the highest authorities and administration of Ukraine (hereinafter – the Central State Archive of Ukraine). F. 1131. Op. 1. Ref. 36. Arc. 1.

4. Tutunik, U. (2004) *Revoliutsiina stykhiia. Zymovyi pokhid 1919–20 rr* [Revolutionary element. The winter campaign of 1919–20]. Iviv, 2004. S. 90–91.

5. Kovalchuk, M. (2006) *Viina 1919 roku. Ukrainsko-bilohvardiiske zbroine protystoiannia* [The war of 1919. Ukrainian-White Guard armed confrontation.] K., S. 272; Dotsenko O. (2001) *Zymovyi pokhid (6.XII.1919 – 6.V.1920)* [Winter campaign (sh. XII. 1919 – sh. V. 1920)] K., S. 17.

6. Bezruchko, M. (1969) *Vid Proskurova do Chortoryi* // Korpus Sichovykh striltsiv. Voienno-istorychnyi narys. Yuvileine vydannia 1917–1967[From Proskurov to Chortoryi].Chykaho, 1969. S. 390–391; Mamchur T.(1969) *Pravda pro obstavyny vyizdu Holovnoho Otamana S. Petliury za kordon 5–6 KhII 1919 r.* [The truth about the circumstances of the entry of Chief Otaman S. Petliura abroad on May 5–6, 1919] // Korpus Sichovykh striltsiv. Voienno-istorychnyi narys. Yuvileine vydannia 1917–1967.Chykaho, 1969. S. 454.

7. *O Niepodległą i Granice.* S. 402–405.

8. Kokhanovskyi, O.(2008). *Derazhnianshchyna u period Ukrainskoi natsionalnoi revoliutsii 1917–1922 rokiv.*[Derazhnianschyna during the Ukrainian National Revolution of 1917–1922] Derazhnia.

9. Zavalniuk, O., & Komarnytskyi, O. (2005) *Podilski mistechka v dobu Ukrainskoi revoliutsii* [Podilsk towns during the Ukrainian revolution] Kamianets-Podilskiy: Abetka – NOVA, S. 50–52.

10. Zavalniuk, O., & Komarnytskyi, O. (2005)/*Podilski mistechka v dobu Ukrainskoi revoliutsii.* Kamianets-Podilskiy: Abetka – NOVA, S. 55.

11. Dotsenko, O. (1923) *Litopys Ukrainskoi revoliutsii. T. 2. Kn. 5. 1917–1922 [Текст]: materialy y dokumenty do istorii ukrainskoi revoliutsii*[Chronicle of the Ukrainian Revolution. T. 2.

Book. 5. 1917–1922 text: materials in the document on the history of the Ukrainian revolution] O. Dotsenko. K.-L.: Doslidchyi in-t modernoi ukr. istorii, S. 216.

12. *Nash shljach*. (1920) [Our way] Kamianets-Podilskyi, 1920 – 26 lutogo.

13. Dotsenko, O. (1923) *Litopys Ukrainskoi revoliutsii*. T. 2. Kn. 5. 1917–1922 [Tekst]: materiialy y dokumenty do istorii ukrainskoi revoliutsii/[Chronicle of the Ukrainian Revolution. T. 2. Book. 5. 1917–1922 text: materials in the document on the history of the Ukrainian revolution] O. Dotsenko. K.-L.: Doslidchyi in-t modernoi ukr. istorii, S. 288–289.

14. Golovnoupovnovazhenii uriadu Ukrajskoi Narodnoi respubliki na Podilli, m. Kam'ianec na Podilli Podilskoi gubernii (1918–1920). Urjadovi shchodenniki uriadu Podilskoi okrugy, tsivilnogo uriadu zemel Volyni I Podilskogo frontu [Chief Plenipotentiary of the Government of the Ukrainian People's Republic in Podil, Kamianets-Podilskyi, Podil Province (1918–1920). Government diaries of the government of the Podilsk District, the civil government of the Volyn Lands and the Podilsk Front]//CSAVO Ukraine. F. 1131. Op. 1. Ref. 52. Ark. 15.

15. Golovnoupovnovazhenii uriadu Ukrajskoi Narodnoi respubliki na Podilli, m. Kam'ianec na Podilli Podilskoi gubernii (1918–1920). Urjadovi shchodenniki uriadu Podilskoi okrugy, tsivilnogo uriadu zemel Volyni I Podilskogo frontu [Chief Plenipotentiary of the Government of the Ukrainian People's Republic in Podil, Kamianets-Podilskyi, Podil Province (1918–1920). Government diaries of the government of the Podilsk District, the civil government of the Volyn Lands and the Podilsk Front]//CSAVO Ukraine. F. 1131. Op. 1. Ref. 52. Ark. 23.

16. Dotsenko, O. (1923). *Litopys Ukrainskoi revoliutsii*. T. 2. Kn. 5. 1917–1922 [Tekst]: materiialy y dokumenty do istorii ukrainskoi revoliutsii/[Chronicle of the Ukrainian Revolution. T. 2. Book. 5. 1917–1922 text: materials in the document on the history of the Ukrainian revolution] O. Dotsenko. K.-L.: Doslidchyi in-t modernoi ukr. istorii, S. 288–289.

17. Chief Plenipotentiary of the Government of the Ukrainian People's Republic in Podil, Kamianets-Podilskyi, Podil Province (1918–1920). Government diaries of the government of the Podilsk District, the civil government of the Volyn Lands and the Podilsk Front//CSAVO of Ukraine. F. 1131. Op. 1. Ref. 52. Ark. 25.

18. Golovnoupovnovazhenii uriadu Ukrajskoi Narodnoi respubliki na Podilli, m. Kam'ianec na Podilli Podilskoi gubernii (1918–1920).). Urjadovi shchodenniki uriadu Podilskoi okrugy, tsivilnogo uriadu zemel Volyni I Podilskogo frontu [Chief Plenipotentiary of the Government of the Ukrainian People's Republic in Podil, Kamianets-Podilskyi, Podil Province (1918–1920). Government diaries of the government of the Podilsk District, the civil government of the Volyn Lands and the Podilsk Front]//CSAVO of Ukraine. F. 1131. Op. 1. Ref. 52. Arc. 27.

19. Golovnoupovnovazhenii uriadu Ukrajskoi Narodnoi respubliki na Podilli, m. Kam'ianec na Podilli Podilskoi gubernii (1918–1920). Urjadovi shchodenniki uriadu Podilskoi okrugy, tsivilnogo uriadu zemel Volyni I Podilskogo frontu [Chief Plenipotentiary of the Government of the Ukrainian People's Republic in Podil, Kamianets-Podilskyi, Podil Province (1918–1920). Government diaries of the government of the Podilsk District, the civil government of the Volyn Lands and the Podilsk Front]//CSAVO of Ukraine. F. 1131. Op. 1. Ref. 52. Arc. 40.

20. Golovnoupovnovazhenii uriadu Ukrajskoi Narodnoi respubliki na Podilli, m. Kam'ianec na Podilli Podilskoi gubernii (1918–1920). Urjadovi shchodenniki uriadu Podilskoi okrugy, tsivilnogo uriadu zemel Volyni I Podilskogo frontu [Chief Plenipotentiary of the Government of the Ukrainian People's Republic in Podil, Kamianets-Podilskyi, Podil Province (1918–1920). Government diaries of the government of the Podilsk District, the civil government of the Volyn Lands and the Podilsk Front]//CSAVO of Ukraine. F. 1131. Op. 1. Ref. 52. Arc. 45.